

Wandelen in liefde

Colofon

ISBN: 978 90 8954 860 3

Eerste druk 2016

© 2016, Daan Fousert

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Foto auteur: Anna van Doorn

Foto omslag: Daan Fousert (met gebruikmaking van foto's van het Tropenmuseum en Groenegrav.nl)

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Wandelen in liefde

rond de GUNUNG SIBAYAK

Een op waarheid gebaseerde
historische roman over verdriet, angst,
liefde en zelfbeschikking in het Indonesië van 1952

DAAN FOUSERT

I

Appingedam, 10 december 2010

De decemberwind joeg striemend koud over het Damsterdiep. Op haar kamer in de serviceflat Damsterheerd in Appingedam zat de krasse en nog fitte Jannie Israel. Het was niet aan haar te zien dat zij vandaag de leeftijd van vijftiennegentig had bereikt. Ze oogde jonger, was misschien iets langzamer ter been, maar haar hoofd werkte nog goed. Ze keek naar buiten over het water naar het oude Groningse land. Ze was in afwachting van het bezoek van haar lievelingsnicht Marga, de dochter van haar jongste zusje Ria. Al jaren hadden ze contact met elkaar. Vandaag kwam ze natuurlijk voor haar verjaardag en ze zal waarschijnlijk de enige bezoeker zijn. Los van de felicitaties van de mensen in het huis ging haar verjaardag altijd in stilte voorbij. Ook al voelde Jannie zich nog goed, toch sluimerde er een verlangende gedachte door haar hoofd dat deze verjaardag wel eens haar laatste zou kunnen zijn. Ze kon dat gevoel niet thuisbrengen. Het was geen angst, eerder een gevoel van blijde verwachting herenigd te worden met haar zusje Adrie, die zij vele jaren geleden heeft moeten loslaten.

Er werd op de deur van haar flat geklopt en met een blijde lach stapte Marga binnen.

“Goedemorgen, jarige!”, riep ze uitbundig en met een zwier legde ze de bloemen en het gebaksdoosje op tafel om haar tante vervolgens te omarmen.

“Ik zal je maar geen ‘vele jaren’ meer wensen, hè? Dat zou een beetje spotten met de natuur zijn. Ik wens je nog wel een gezonde en blijde tijd toe die je nog gegeven wordt.”

Nog even knuffelde ze haar tante. Vroeger sprak ze haar netjes met “tante” aan in de beleefdheidsvormen die ze gewoonlijk hanteerde naar ouderen. Maar op een gegeven moment had Jannie de voorkeur uitgesproken dat haar nicht haar zou tutoyeren. Hun relatie voelde eerder zusterlijk dan als een tante-nicht relatie. Marga woonde in het verre Limburg. Dat had haar er nooit van weerhouden om een aantal keren per jaar bij haar tante op bezoek te gaan. Ze was de enige van de neven en nichten die belangstelling toonde voor deze tante, die haar hele werkzame leven in het onderwijs had doorgebracht in Amsterdam. Maar meer nog kon ze zich door Jannie mee laten nemen in haar uitgebreide verhalen over haar zusje Adrie, die in 1945 naar Indonesië was vertrokken als diacones in de zending.

Juist het feit dat deze tante als persoon voor Marga onbekend was en vaak door Jannie met bewondering was genoemd, had haar belangstelling gewekt. Jannie kon uren vertellen over hun jeugd op de boerderij en over Adrie die in 1917, in Siddeburen, een kleine tien kilometer ten noorden van Appingedam, was geboren.

Na haar pensionering wilde Jannie terug naar haar geboortedorp, hoewel ze zelf niet kon verklaren waarom.

De boerderij van haar ouders, waar nu de zoon van haar oudste broer boerde, en het Groningse land waren aan haar gaan trekken. Eerst bewoonde ze een klein huisje aan de rand van het dorp. Een eenvoudige huurwoning. Omdat ze bekend was met het dorp en met Appingedam, ook al was ze jaren weg geweest, vond ze gemakkelijk haar draai. Ze was een van hen, die was teruggekeerd. Men had geen belangstelling voor haar leven in Amsterdam. Ze was terug en dat volstond. En ook al was ze vijfenzeventig op dat moment, ze maakte zich gelijk verdienstelijk in de kleine gemeenschap. Tot haar vijfentachtigste bleef ze daar wonen. Toen zij ziek werd en verzorging nodig had, besloot ze om naar een serviceflat te verhuizen in Appingedam. Na verloop van tijd knapte ze weer helemaal op en werd hulp overbodig. De flat beviel haar goed. Ze was onder leeftijdgenoten en ze was zelfs een oude schoolvriendin tegengekomen. Haar dagen vulde ze met lezen en behulpzaamheid.

Ze hielp mensen in de eetzaal en als er mensen ziek werden dan voelde ze het als haar plicht om daar aandacht aan te schenken.

Ze hadden hun taart genuttigd en Marga had haar bijgepraat over alles wat er in haar leven gebeurde. Ze was alweer een paar jaar weduwe. In hun gesprekken met elkaar hadden ze over vele thema's gesproken, ook over het huwelijk. Marga wist dat haar tante een paar keer getrouwd was geweest en kinderloos was gebleven. Kortstondige huwelijken omdat, zoals haar tante zei, ze te wild en onafhankelijk was om zich duurzaam te binden. En vaak sprak ze over haar zusje Adrie, die vanuit haar geloof en roeping missiezuster was geweest en als zodanig jaren in Kabandjahe op Sumatra in Indonesië had gewerkt, totdat zij plotseling verdwenen was, zonder een spoor achter te laten. Toen Marga eens vroeg naar die verdwijning, had ze de pijn op het gezicht van Jannie gezien.

“Het ergste is dat we nooit meer iets hebben gehoord en nooit te weten zijn gekomen wat er is gebeurd.” Haar tante sprak over die tijd vanuit haar herinneringen en haar contacten met Adrie. Ze hadden elkaar veel brieven geschreven en veel geheimen gedeeld. Toch kon Marga zich niet aan de indruk onttrekken dat bepaalde dingen werden verzwegen, dat ze die leek te bewaren als een gesloten boek in haar hart. Uit respect vroeg ze er nooit verder naar. Het was iets dat Jannie niet graag deelde met wie dan ook. Wat Marga wel opviel, was dat haar ogen altijd glommen als haar zusje ter sprake kwam.

Zoals te doen gebruikelijk wandelden ze even langs het Damsterdiep. Het weer was dusdanig koud en onstuimig dat het een hele korte wandeling werd, waarna ze zich samen naar de eetzaal begaven om daar te eten. Jannie had haar niet aangemeld voor de maaltijd en omdat het haar verjaardag was, had de keuken er iets feestelijks van gemaakt voor hen beiden. Daarna gingen ze terug naar de flat, waar haar tante even haar ogen sloot in haar stoel. Het standaard middagdutje duurde kort, doch voldoende om haar weer nieuwe fut

te geven voor de rest van de middag. Ze wist dat haar nicht voor het vallen van de avond zou vertrekken.

“Marga?”

“Ja, Jannie, wat kan ik voor je doen?”

“Er is iets dat ik je wil geven. Ik weet niet hoelang ik nog te leven heb, maar ik heb iets dat ik jou alleen wil en kan toevertrouwen. Je mag ermee doen wat je wilt. Ik kan het niet over mijn hart krijgen om het weg te gooien.”

Marga had haar nieuwsgierig aangekeken. In de afgelopen jaren had ze regelmatig iets van haar gekregen, kleine snuisterijen of een sieraad, maar dit klonk anders. Jannie liep naar een kast en haalde daar een doosje uit. Het was een klein formaat doosje, niet al te dik. Haar tante gaf het aan haar en zij keek beurtelings naar het doosje en naar haar tante. Er was een aarzeling in haar handelingen, alsof ze vreesde voor de inhoud.

Dit was een ander soort geschenk dan gebruikelijk en Marga ervoer een terughoudendheid bij het openen.

“Vooruit, toe maar, maak het open!”

Haar tante moedigde haar aan en langzaam haalde ze het deksel van de doos en daarin vond ze een stapeltje brieven met daarbovenop een oud krantenartikel, slordig uitgeknipt, vergeeld en zorgvuldig bewaard in een plastic hoesje.

Ze las het artikeltje en naarmate ze de tekst tot haar door liet dringen, nam haar verbazing toe. Ze sloeg haar hand voor haar mond.

“Maar . . . maar dat gaat over Adrie!”

Ze keek haar tante aan en zag een flauwe glimlach rond haar mond verschijnen.

“Ja, dat gaat over haar en haar grote liefde Pieter Schiphorst. Jij bent, na mij, de eerste die het te weten komt. Verder weet niemand hier iets van. Nu mijn leven eindigend is, wil ik het niet verborgen houden.”

“Toch heb je het al die jaren geheimgehouden en er nooit over gesproken? Waarom wil je het nu wel openbaar maken?”

“Omdat het een verhaal van liefde is en ik niet wil sterven zonder het

door te geven. Ik wil het geheim niet meenemen in mijn graf. In deze doos zitten zijn brieven uit 1952 waar het allemaal mee begonnen is. Het ziekenhuis waar Adrie destijds werkte, vond haar bezittingen jaren na haar verdwijning in een paar dozen ergens in hun archief. Die hebben ze naar mij gestuurd en daar zat dit doosje met Pieters brieven bij. Het zijn brieven die uiteindelijk geleid hebben tot, wat ik denk, een onvoorwaardelijke keus voor elkaar. Misschien moet je ze eerst lezen?”

Marga haalde voorzichtig het stapeltje brieven uit het doosje. Ze hield de vergeelde enveloppen in haar handen. Sommigen waren gescheurd, alsof ze haastig waren opengemaakt. Er zat zelfs een getypte brief tussen. Ze bekeek het priegelige handschrift en sprak haar verbazing uit over de lengte van de brieven.

“Hij heeft haar veel te vertellen gehad!”, grapte ze.

“Ze had dan ook veel vragen.”

“Ik wil ze dolgraag lezen en ik beloof je dat ik het geheim zorgvuldig zal bewaren, totdat mijn tijd is gekomen en ik het weer door moet geven.”

Ze keek haar tante vragend aan en zag haar ogen blij oplichten.

“Het maakt me blij dat je er zo over denkt, maar . . .”

Even werd het stil in de kamer. Toen vervolgde ze:

“. . . geheimhouding is niet meer nodig. Het is ruim vijftig jaar geleden. Doe ermee wat je wilt.”

De dag na haar bezoek aan Jannie pakte Marga het doosje en haalde zorgvuldig de brieven eruit, die ze begon te lezen.

En voor haar ogen, maar vooral in haar hoofd, vloeiden de verhalen van Jannie samen met de inhoud van de brieven. En zo ontstond haar verhaal over tante Adrie en voelde ze dat ze haar in al haar intimiteit ging leren kennen. Of haar groeiende beeldvorming waar was, maakte haar niet uit. Zij was blij met het verhaal dat ze zelf geschapen had.

II

Pieter Schiphorst

Amsterdam, september 1951. Het was een drukte van jewelste op de Javakade in Amsterdam. Trots en groot lag de Oranje aan de kade, bijna klaar om de trossen los te gooien en koers te zetten naar Batavia in Indonesië.

Commando's werden gehoord, getoeter van de laatste vrachtwagens met voorraden, bagage en lading. De laatste passagiers namen afscheid van hun geliefden en beklommen de loopplank van het schip, waar ze werden opgevangen door de stewards die hen wegwijs maakten op het schip met aanwijzingen waar zij hun hutten konden vinden. Vaak wierpen ze nog een laatste blik naar achteren, naar hen die het nazwaaien hadden, gebarend dat ze weldra aan de reling zouden komen om te zwaaien. Vele achterblijvers stonden op de kade achter de dranghekken geschaard in afwachting van het vertrek van het schip. Op sommige gezichten was het ongeduld af te lezen, op andere verdriet.

Er heerste een spanning rond het prachtige luxe schip van de Stoomvaart Maatschappij Nederland, gebouwd in 1928 en opgeleverd in september 1930 om dienst te doen als passagiersschip voor vele reizen naar verre havens, waaronder Nederlands-Indië. Het schip was op 21 december 1929 te water gelaten en gedoopt door prinses Juliana. Met een lengte van ruim honderdzesenzeventig meter was het een van de grootste en meest luxe schepen van de maatschappij. Het telde acht dekken en twee grote schoorstenen, die parmantig boven het schip uittorenden. De kapitein werd ongeduldig. Ruim een half uur geleden hadden ze al moeten vertrekken. Door vertraging van het laden waren ze nu te laat. Niet dat het op deze

lange tocht iets zou uitmaken, maar hij was een man van de klok. Hij liet een korte stoot aan de hoorn geven ten teken dat de loopplank ingehaald moest worden. Wie nu niet aan boord was, kon ook niet meer mee. Nog een allerlaatste man haastte zich de loopplank op, waarna deze werd binnengehaald en de ingang van het schip werd afgesloten. Deze verlate passagier keek niet meer achterom, alsof hij niemand achterliet. Zijn vertrek leek bijna een vlucht, weg van Amsterdam, weg van Holland.

Het was dokter Pieter Schiphorst. Op het allerlaatste moment had hij een overtocht op de Oranje kunnen boeken voor zijn reis naar Indië, waar hij werkte als arts. Hij had net twee van zijn reguliere vier maanden verlof in Nederland achter de rug en keerde terug. Vroeger dan gepland. Door de problemen in zijn tweede huwelijk met Jans, een zuster van zijn overleden vrouw, had hij besloten eerder terug te keren. Dit was wel tegen de zin van zijn kinderen, omdat ze vonden dat hun vader te kort gebleven was. Voor Pieter Schiphorst was dit de zoveelste overtocht, sinds het eerste vertrek met zijn vrouw Martje naar Nederlands-Indië in 1926. Ze waren toen net getrouwd en Pieter was aangesteld als arts-officier in dienst van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger. Arts worden was zijn droom van kinds af aan. Aangezien zijn ouders financieel niet draagkrachtig genoeg waren om zijn studie te betalen, had hij een contract gesloten met de Nederlandse overheid. Hij kon geneeskunde gaan studeren, waarmee hij zich na afstuderen voor zes jaar zou verbinden aan Defensie. En daar werd besloten dat hij als arts gestationeerd zou worden bij de KNIL in Nederlands-Indië. Zijn eerste standplaats was Soembawa, daarna Magelang en ten slotte Gombong. De zes jaar had hij afgerond. Ze hadden er altijd over gesproken dat ze daarna terug zouden keren naar Nederland. Echter, beiden waren van Indië gaan houden, hun leven daar was idyllisch. Hun twee kinderen Lily en Else waren daar geboren in respectievelijk 1927 en 1931. Dus toen de DVG, Dienst Volksgezondheid, hem de baan van residentiearts van Bantam met als standplaats Serang aanbood, kostte het hen weinig moeite te

besluiten om te blijven. Tijdens zijn functie als residentiearts zag hij in dat hij medisch meer voor de mensen kon doen dan alleen maar curatief bezig zijn. Als hij in staat zou zijn de strijd tegen malaria in groot verband te gaan voeren, dan zou er preventief veel te winnen zijn. Een mening die hij wist te verkopen binnen de DVG en die daar ook breed werd omarmd. De zwangerschap van zijn vrouw, op het moment dat de vraag kwam, had ook een rol in hun besluit gespeeld. Het duurde nog tot 1939 voordat Pieter zich als malaria-arts ging bekwamen en in 1941 werd hij als zodanig overgeplaatst naar Makassar.

Hij meldde zich bij de steward en het schoot door zijn hoofd dat te laat aan boord komen ook z'n voordelen had. Hij hoefde niet in de rij te staan voor zijn accommodatie.

“Dat was op het nippertje, dokter Schiphorst”, begroette de steward hem vriendelijk. Ze kenden elkaar van eerdere reizen en het deed Pieter genoeg hem ook weer te mogen begroeten op deze reis en dit schip, dat hem inmiddels zo vertrouwd was geraakt.

“U bent helemaal alleen deze keer.”

Het was geen vraag, eerder een vaststelling.

“Ja, de kinderen zitten in hun studiefase en dan biedt Nederland toch meer dan Indonesië.”

Hij betrapte zich erop dat hij de nieuwe benaming had gebezigd. Ook al was het land in 1949 al onafhankelijk verklaard, op Westelijk Nieuw-Guinea na, toch was hij altijd over Indië blijven spreken. Macht der gewoonte. Kennelijk was deze kentering in zijn spraakgebruik een voorbode van andere kenteringen die hem stonden te wachten. Een cynisch inwendig lachje borrelde in hem op.

De steward had hem niet gehoord, want die zocht de papieren bij elkaar en gaf hem de sleutel van zijn hut.

“U zit in hut 608, u weet het te vinden?”

Pieter knikte naar hem, pakte zijn handbagage en keek even om zich heen, alsof hij iets miste. De purser begreep zijn blik en de daarin liggende vraag. Hij was eraan gewend, net zo goed als ervaren

passagiers eraan gewend zouden moeten zijn dat voor de rest van de bagage al was gezorgd.

“Uw andere bagage staat al in uw hut, dokter, en mocht u iemand nodig hebben om uit te pakken, dan horen we dat graag van u. Ik wens u een plezierige reis en u heeft één voordeel: u hoeft niet te wachten op vertrek.”

Ter bevestiging van de mededeling hoorden ze een lange stoot van de scheepshoorn ten teken dat het schip los was en daarmee zijn lange reis was begonnen.

Pieter wandelde rustig naar zijn hut. Hij maakte geen aanstalten om naar het dek te gaan om het vertrek en de uitwivende familieleden mee te maken. Hij had dit al zo vaak gezien en beleefd. Daarbij kwam dat er niemand was om hem uit te wuiven. Ook al was het zijn besluit geweest overhaast te vertrekken, toch kon hij een licht melancholiek gevoel niet onderdrukken. Hij herinnerde zich zijn gesprek met Else, zijn jongste dochter, de avond daarvoor. Hij was naar Amsterdam gekomen op de avond voor zijn vertrek en had die met haar doorgebracht. Ze had hem, hij meende een beetje verwijtend, gevraagd waarom hij zo overhaast moest vertrekken. De waarheid namelijk dat hij had ingezien dat zijn huwelijk met Jans een fout was en hij er beter aan deed om op afstand van haar te vertoeven dan samen in één huis, had hij niet genoemd.

“Er is een collega-arts uitgevallen, Else, en daarom moet ik eerder terug. Ik had het ook liever anders gewild. Soms heb je geen keus in het leven. Dat hebben we al zo vaak meegemaakt.”

“En wanneer zie ik je dan weer?”

“Voorlopig even niet, je kent het schema. Voorjaar 1954. Maar we schrijven toch en sturen foto's? Je krijgt het zo druk met je studie en andere dingen dat je geen tijd hebt om mij te missen.”

Hij zag de vertwijfeling op haar gezicht. Else was een totaal ander kind dan Lily, zijn oudste dochter. Die was zelfstandig en onafhankelijk. Alles in het leven zette ze naar haar hand. Het was duidelijk dat zij de regie had. Toen hij haar vertelde dat hij eerder weg moest, had ze koel gereageerd:

“Tja, dat soort dingen gebeuren. Pech. Voor je het weet, ben je weer hier.”

Hij opende de deur van zijn hut en stelde verheugd vast dat hij een tweepersoonshut had gekregen. Op de voorgaande reizen was dat normaal, omdat hij ook altijd met zijn vrouw of met zijn kinderen reisde. Nu was hij alleen en ervan uitgegaan dat hij een kleinere hut zou krijgen. Hij had zich daarbij neergelegd.

Op zijn bed lag een enveloppe van de rederij. In sierlijke letters stond zijn naam op de voorkant. Hij zette zijn handbagage neer, gooide zijn mantel op het bed en opende de brief. Hij las:

Geachte Dr. Schiphorst,

Welkom aan boord van de Oranje. Het is een genoegen u weer aan boord te mogen hebben op onze reis naar Batavia. Ook al bent u dit keer alleen, toch hebben wij gemeend u een hut toe te wijzen, die u gewend was op uw vorige reizen. Dit als blijk van onze waardering dat u voor onze maatschappij kiest voor uw overtochten naar Indonesië. Ik wens u een plezierig verblijf aan boord toe, een hele goede en aangename reis en hoop u, tijdens één van de vele diners aan boord, als gast aan mijn tafel te mogen begroeten.

Hartelijke groet,

J.H. de Groot

Kapitein

Een glimlach verscheen rond zijn mond. Opeens begon er een zonnetje in zijn hoofd te schijnen. Een lichtpuntje in de duistere dagen die hij had meegemaakt. Zijn discussies met Jans stonden hem nog helder voor ogen.

“Ik dacht dat ons huwelijk een overeenkomst was? Ik zorg voor een tehuis voor de kinderen en jij zorgt dat het allemaal betaalbaar blijft.”

Verbouwereerd had hij haar aangekeken. Hun meningsverschil was ontstaan op het moment dat hij lichamelijke toenadering tot haar gezocht had en zij dat geweigerd had met het argument dat als hij

zo naar haar verlangde daar wel een hoger bijdrage in financiële zin tegenover mocht staan. Hij had haar stomverwonderd aangekeken en gevraagd wat het een met het ander te maken had.

Ook al was zijn tweede huwelijk met de zuster van zijn eerste vrouw vooral uit pragmatische overwegingen tot stand gekomen, toch had hij gemeend dat er iets van liefde tussen hen was geweest. Het tegendeel bleek dus waar. Het was een misleidende koopvrouwentric van haar geweest, zo concludeerde hij. De dag daarna had hij snel een overtocht geboekt en tot zijn genoegen vernomen dat hij drie dagen later al kon vertrekken. In zijn hart wist hij, ook al was er geen enkele aanwijzing, dat hij haar nooit meer zou zien en op de een of andere manier gaf dat hem een opgelucht gevoel. Tegelijkertijd flitste een zwarte fase van zijn leven aan hem voorbij:

Het was benauwd stil in de wijk van Makassar op die 5^e maart 1942. De wildste geruchten over de landing van de jappen deden de ronde, geruchten over de wreedheden van hun stoottroepen. Op 8 december 1941 had de Nederlandse overheid de oorlog verklaard aan Japan, maar door het feit dat Nederland ook al in oorlog was met Duitsland kon het niet op twee fronten vechten. De invasie op Celebes vond plaats in januari 1942, die van Sumatra tussen 14 februari en 28 maart 1942. De bedoeling van de jappen was dat Sumatra eerder veroverd werd dan Java, zodat de westelijke flank van de geallieerde verdedigingslinie vernietigd kon worden en men toegang kreeg tot Java. De angst over wat Pieter en zijn familie te wachten stond, nam hand over hand toe. De Nederlandse troepen waren de nacht daarvoor uit Makassar in westelijke richting vertrokken. Een simpele vergissing van de burgers, een agressieve handeling van een enkeling, kon voor velen noodlottig worden. Enkele schoten van Nederlanders in de omgeving hadden tot gevolg dat de huizen van vrijwel alle Europeanen aan plundering werden blootgesteld. In de loop van de dag werd van de gouverneur van Makassar vernomen dat hij die dag, samen met de plaatselijke commandant en de hoofdcommissaris van politie, in een open auto, zwaaiend met een witte vlag, de Japanse

stoottroepen tegemoet was gereden. Ze hadden Makassar tot een zogenaamde ‘open stad’ verklaard en dat betekende dat er geen tegenstand meer zou worden geboden. Deze capitulatie had zeker bloedvergieten en plunderingen voorkomen.

De huizen in de wijk waar Pieter met zijn gezin woonde, waren vrijstaand, omringd door royale tuinen.

Pieter had de ramen en deuren van zijn huis gesloten en het leek hem, voor hun veiligheid, beter om met het hele gezin de gebeurtenissen af te wachten. Vroeger dan normaal gingen ze die dag naar bed. De volgende morgen kwamen hun bedienden op de normale tijd binnen. Ze vertelden hoe de intocht van de Japanse troepen was geweest. Er was een massa inlanders op de been geweest. Zij zagen de Japanners als hun bevrijders van het Nederlandse regime en velen hadden hen toegejuicht. Hoe bedrogen zouden ze later uitkomen. Bij die gelegenheid strooiden ze ook Japanse papieren vlaggen en papieren centen en dubbeltjes met Nederlandse opdruk. Velen hadden geroepen: “*Banzai Nippon*”, “Lang leve Japan”, maar sommigen hadden ook geroepen: “*Banzak Nippon*”, “Ploert Japan”. In de Nederlandse sociëteit was de gehele voorraad sterke drank door gepeupel stukgeslagen. Het meubilair had hetzelfde lot ondergaan en niets bleef er heel. Vlak bij hen in de buurt waren huizen van Nederlandse gezinnen geplunderd, maar de gezinnen hadden gelukkig tijdig een veilig onderkomen gezocht. Het gevaar kwam met de dag dichterbij. Tot Pieters opluchting bleven ze uit de buurt van zijn huis en zijn gezin, hoewel hij dagelijks alert was en angstvallig de berichten afwachtte. Het leek een eerste hausse van intimidatie te zijn. Ze hoorden dat het leven onder de Sumatranen weer min of meer normaal was geworden. Pieter beseftte daardoor dat er geen direct gevaar meer was voor hen. Het huis verlaten en je publiekelijk op straat vertonen was er echter niet meer bij. Achter de deur van hun huis kon het leven redelijk normaal doorgang vinden. Voor zijn drie kinderen was dit het moeilijkst, omdat ze gewend waren vrijelijk rond te struinen en op avontuur te gaan. Ze zagen het gevaar niet zo, totdat zijn zoon een keer een hele middag

had vastgezet in een tuin van een huis, onder Japanse bewaking. Pieter waande zich relatief veilig en kon nog steeds zijn werk doen als arts. Hij ging er ook van uit dat hij en zijn gezin om die reden ontzien zouden worden.

In 1932 was hun derde kind, Bob, geboren en ze hadden de afgelopen negen jaar geen moment spijt gehad van hun keus in Indonesië te blijven. Het leek als een mooie droom, die echter wreed uit elkaar spatte toen de jappen Nederlands-Indië bezetten, nadat Nederland hen de oorlog had verklaard na de aanval op Pearl Harbour. Nederland had geen schijn van kans tegen de Japanners. De bezetting ging relatief geruisloos en even leefden ze in de waan dat Pieter, vanwege zijn medische achtergrond en omdat hij als arts werkzaam was voor de DVG, buiten schot zou blijven, afgezien van de intimiderende regelmatige huiszoeken die de jappen hielden. Door de dreiging van die huiszoeken had Pieter wel het nodige opgeborgen. Alleen het portret van koningin Wilhelmina had hij laten hangen. De reden hiervan was nogal naïef, door te veronderstellen dat als je alles niet zo opvallend verstopte, de huiszoeken snel achter de rug zouden zijn. Op een dag bleven zijn vrouw en kinderen achter in de huiskamer, toen Pieter zich naar buiten begaf, terwijl hij zijn doktersuniform aanhad. Opeens stapten drie Japanse militairen met bajonetten op hun geweer op hem af. Hij boog zich diep, omdat dit inmiddels streng voorgeschreven was, en riep: “*Tabeh toewab!*” (“Dag meneer!”). “*Pakean militer?*” (“Militair uniform?”) brulde een van hen hem toe, terwijl hij het steeds benauwder kreeg. Pieter antwoordde: “*Tidah toewan*” (“Nee meneer”), waarop de militair nog eens herhaalde: “*Pikean militer?*” en Pieter weer reageerde: “*Tidah toewan*”. Daar namen ze genoegen mee en Pieter hoopte dat ze zouden verdwijnen. Ze stevenden echter af op het huis en hij ging erachteraan, vrezende voor het welzijn van zijn gezin. Ze banjerden door het huis en bekeken alles. In de slaapkamer, waar het portret van de koningin hing, brulde de leider: “*Apa ini?*” (“Wie is dat?”). Pieter antwoordde: “*Ini nenek*” (“Oude vrouw”). De man zweeg en barstte

toen los: “*Ini perempoen nommer satoe?*” (“Is dit vrouw nummer één?”), waarop Pieter beaamde: “*Temtoe*” (“Natuurlijk”). Later hadden ze daar wel om moeten lachen, omdat de Jap had aangenomen dat het Pieters moeder of eerste vrouw was. Uit balorigheid had de Jap het portret op de grond gesmeten. Vervolgens wees hij naar een plaat van het Amsterdamse weesmeisje uit een nummer van de *Haagsche Post* en schreeuwde weer: “*Apa ini?*” Pieter werd op dat moment gered door zijn oudste dochter die zei: “*Ini gambar sembajang*” (“Dat is een bidprentje”), en toen schonken ze er verder geen aandacht meer aan. In de huiskamer aangekomen, wees hij op het portret van prinses Juliana en prins Bernard en wederom vroeg hij: “*Apa ini?*” Dit keer was het Pieters vrouw die snel antwoordde: “*Ini saudara dari saja*” (“Dat is mijn zuster met haar vriend”). ‘Zuster’ mocht blijven hangen. Een grote foto van het Rotterdamse Lloyd-schip, de *Dempo*, vonden ze verdacht en die namen ze mee. Ze verlieten stappend en schreeuwend het huis en Pieter haalde opgelucht adem omdat ze een geldkluisje, met daarin vijftienhonderd gulden, over het hoofd hadden gezien. Dat stond in de slaapkamer, maar was afgedekt met een laaghangend kleed waar ze niet achter gekeken hadden. Hadden ze dat wel gedaan, dan was hij zeker voor verhoor meegenomen met alle gevolgen van dien.

Met de internering van de Jappen brak er in Indië een periode van terreur, rechtswillekeur en armoede aan voor velen. De blanken werden afgevoerd en gevangengenomen. De wereld was in oorlog en de vrees voor de Japanners werd bewaarheid.

Op een dag werden Pieter en zijn gezin overvallen door een groepje Japanse militairen, die duidden dat ze iets van een koffer moesten pakken en mee moesten komen. Alles was zo snel gegaan. Ze werden gedwongen vele kilometers te lopen en uiteindelijk waren ze, zonder dat ze afscheid van elkaar hadden kunnen nemen, van elkaar gescheiden. Zijn vrouw en kinderen werden overgebracht naar een burgerinterningskamp en Pieter naar het krijgsgevangenkamp in Makassar. Weliswaar waren de Japanners de bezetters en

werden interneringskampen opgericht om de Nederlanders en hun aanhang uit de maatschappij te drijven, toch behield men na gevangenneming een relatieve vrijheid. Mannen en vrouwen werden uit elkaar gehaald en families op die manier opgebroken. Pieter hield zich staande met de gedachte dat de kinderen bij hun moeder waren en dat hij binnenkort wel weer op vrije voeten zou worden gesteld. Na Makassar werd Pieter overgebracht naar een krijgsgevangenkamp in Batavia, het huidige Jakarta. Met Pieter waren de meeste gevangenen ervan overtuigd dat de echte bevrijding niet langer dan drie tot zes maanden op zich zou laten wachten. Er waren er natuurlijk ook die beweerden dat het wel eens een paar jaar zou kunnen duren, maar die werden al snel met de nek aangekeken en gecategoriseerd als de pessimisten. Een bemoedigende gedachte werd geput uit een vooroorlogs krantenartikel, waarin stond dat Japan en Duitsland nooit zouden kunnen winnen, omdat hun olieproductie slechts 5% van die van de hele wereldproductie bedroeg. Hetzelfde gold ook met betrekking tot andere noodzakelijke delfstoffen. Pieters intuïtie vertelde hem dat er voorlopig geen reden was tot ongerustheid. Deze gedachte werd nog eens versterkt door het feit dat zijn inzet als arts, althans dat meende hij, beslist noodzakelijk was. Deze gedachte en houding werden echter zwaar gelogenstraft. Aanvankelijk hoefden ze niet te werken in het kamp en waren ze zelfs betrekkelijk vrij in hun doen en laten. Japanse militairen bewaakten het kamp. Tweemaal daags kwam een Japanse officier rapport afnemen. De kampcommandant was iemand met een klein snorretje waardoor hij al snel 'Hitler' als bijnaam kreeg. Na verloop van tijd werd het regime strenger en werden de vrijheden gereduceerd. Naarmate de maanden voorbijgingen, nam de hoop op een snelle bevrijding gestaag af. De krijgsgevangenen werden gedwongen tot het aanleggen van vliegvelden, het construeren van wegen, spoorlijnen en bruggen, havenwerkzaamheden en vele andere zaken. Deze slavenarbeid, vaak onder zeer slechte omstandigheden, in ruige en mensvijandige gebiedsdelen, werd velen fataal. Pieter gaf zich

nogal eens over aan gevoelens van zelfmedelijden. Aan zijn inzet als arts was totaal geen behoefte, behalve dan dat zijn medegevangenen hem soms wel eens consulteerden. Ook hij moest dagelijks keihard werken onder de dreiging van zeer wrede straffen. De Japanner had geen enkel respect voor een menselijk leven. Sancties bestonden onder meer uit het opsluiten in een kooi zonder dak, zodat men dagenlang blootgesteld was aan alle weersinvloeden, het urenlang op de appelplaats staan, soms zelfs dagenlang, en ranselpartijen met de vuist of gelaarsde voet, de schede van het samoeraizwaard, de knuppel of de zweep. Zelfs voor onthoofding deinsden ze niet terug. Toch, en in tegenstelling tot de Duitse vernietigingskampen, waren de Japanse kampen niet gericht op een systematische vernietiging van mensen. Veel meer op intimidatie en onderdrukking. Daarnaast was de internering tijdens de Japanse bezetting van Indonesië een maatregel van praktische aard: de Nederlanders en hun aanhang moesten uit de maatschappij verdreven worden, zodat de Japanners hun plaats konden overnemen. Zeer strenge straffen werden gegeven op wat de Japanners onacceptabel gedrag vonden, zoals niet diep genoeg buigen. De Nederlanders werden gezien als ‘vijandelijke buitenlanders’ en hun internering was eerder bedoeld hen uit het zicht te krijgen van de jappen. Naarmate de tijd verstreek, namen de hardheid en wreedheden toe en werd het voedseltekort steeds groter. Velen om hem heen stierven aan ondervoeding en gebrek aan medische verzorging.

Zijn vrouw en kinderen werden ondergebracht in een jappenkamp voor vrouwen en kinderen, Kampili, een kleine twintig kilometer ten zuidoosten van Makassar. Het was een zogenaamd burgerkamp, waar vaak een groot tekort aan voedsel, water en medicijnen was. Het kamp bestond uit gebouwen van het oude tbc-sanatorium, dicht bij de zuidoever van de Berangrivier. In twaalf grote loodsen en een tiental kleine huisjes waren de mensen gehuisvest. De Japanse commandant Yamaji Tadashi had een menselijk gezicht, in tegenstelling tot zijn collega's van andere kampen. Zijn kamp stond bekend als